

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI ADLIYA VAZIRLIGI
X. SULAYMONOVA NOMIDAGI
RESPUBLIKA SUD EKSPERTIZA MARKAZI

O‘ZBEKISTON SUD EKSPERTIZASI

Huquqiy, ijtimoiy, ilmiy-amaliy

JURNAL

2023 №2(9)

**MUHRLAR VA
SHTAMPLARNI
TAYYORLASH, SAQLASH,
ULARDAN FOYDALANISH
TARTIBI HAMDA
HIMOYA VOSITALARIGA
QO'YILADIGAN
TALABLAR**

KUDRATOV

Sanjar Marupovich,

*O'zbekiston Respublikasi Adliya
vazirligi huzuridagi*

*X. Sulaymonova nomidagi Respublika
sud ekspertiza markazining
Sud-ekspertlik ilmiy-tadqiqot instituti
bosh ilmiy xodimi,
3-darajali yurist*

G'OFURJONOV

Axadjon Xamidjon o'g'li,

*O'zbekiston Respublikasi Adliya
vazirligi huzuridagi*

*X. Sulaymonova nomidagi Respublika
sud ekspertiza markazining
Sud-ekspertlik ilmiy-tadqiqot instituti
yetakchi ilmiy xodimi,
2-darajali yurist*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada muhrlar va shtamplar texnik-kriminalistik ekspertizasining dolzarb masalalari, muhrlar va shtamplarning zamonaviy imkoniyatlari, ularni tayyorlash va saqlash bo'yicha qonunchilikdagi bo'shliqlar ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: texnik-kriminalistik ekspertiza, tadqiqot, ekspert, muhr (shtamp), ishlab chiqarish, saqlash, xorijiy tajriba.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены актуальные вопросы технико-криминалистического исследования оттиска печатей и штампов. Рассмотрены современные возможности и пробелы на законодательном уровне по изготовлению и хранению оттиска печатей и штампов.

Ключевые слова: технико-криминалистическая экспертиза, исследование, эксперт, документ, печать (штамп), изготовления, хранения, зарубежный опыт.

ANNOTATION

The article deals with topical issues of technical and forensic research of prints of seals and stamps. Modern possibilities and gaps at the legislative level for the production and storage of the impression of seals and stamps are considered.

Key words: technical and forensic examination, research, expert, document, seal (stamp), manufacturing, storage, foreign experience.

Fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, jamoat tartibini saqlash, shaxs, jamiyat va davlat xavfsizligini ta'minlash, huquqbuzarliklarning oldini olish va profilaktikasi bo'yicha respublikada yaxlit huquqiy tizim yaratilgan bo'lib, unda sud ekspertiza muassasalari muhim o'rin egallaydi.

Muhr va shtamplar, hujjatlarni qalbakilashtirishdan saqlash uchun himoya vositasi – tasdiqlovchi bosma formalar hisoblanadi. Ularning hujjatlardagi akslari hujjatlarda bayon qilingan faktlarni va hujjatning rasmiy tabiatini tasdiqlash uchun xizmat qiladi.

Bugungi zamonaviy texnik vositalar o'z rivojlanishining cho'qqisiga erishgan bir davrda istalgan turdagi hujjatlarni qalbakilashtirish imkonini beruvchi texnik vositalar yaratilgan. Shu sabab mamlakatimizda hujjatlarni qalbakilashtirish bi-

lan bog'liq jinoyatlar tendensiyasi yildan-yilga ortib bormoqda.

2022-yil holatiga ko'ra respublikada faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik subyektlari soni 507 mingtaga yetgan, ammo ushbu tadbirkorlik subyektlariga mo'ljallangan muhrlar va shtamplarni tayyorlash bo'yicha minimal talablar, saqlash va ulardan foydalanish tartibi belgilanmagan. O'z navbatida bu hujjatlardagi muhrlar va shtamp rekvizitlarini qalbakilashtirish bilan bog'liq jinoyatlarning keskin o'sishiga zamin yaratib berishi mumkin.

Ma'lumot tariqasida 2022-yil davomida jinoyat ishlari bo'yicha sudlar tomonidan 75 078 nafar shaxsga nisbatan 58 697 ta jinoyat ishi ko'rib chiqilgan.

Jinoyat ishlari bo'yicha sudlar tomonidan ko'rilgan jinoyat ishlarining aksariyatini firibgarlik, o'zlashtirish yoki rastrata yo'li bilan talon-toroj qilish, giyohvandlik vositalari, ularning analoglari yoki psixotrop moddalarni o'tkazish maqsadini ko'zlab qonunga xilof ravishda tayyorlash, egallash, saqlash, hujjatlar, shtamplar, muhrlar, blankalar tayyorlash, ularni qalbakilashtirish, sotish yoki ulardan foydalanish kabi jinoyatlar tashkil etgan.

Statistik va tahlil ma'lumotlariga ko'ra Adliya vazirligi huzuridagi X. Sulaymonova nomidagi Respublika sud ekspertiza markazida **2021-yilda 20 ta, 2022-yil davomida 35 ta, so'nggi 2 yil ichida jami 55 ta** muhr va shtamplar mavjud bo'lgan hujjatlarni qalbakilashtirishga oid ekspertizalar tayinlangan.

O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi va Ichki ishlar vazirligi tizimidagi sud ekspertiza muassasalarining ekspertlari tomonidan o'tkazilgan ekspertiza tadqiqotlari natijalari shuni ko'rsatmoqdaki, **bugungi kunda hujjatlardagi muhrlar eng ko'p qalbakilashtirilayotgan rekvizitlardan biri hisoblanadi.** O'z navbatida bunga asosiy sabablardan biri **milliy normativ-huquqiy hujjatlarda muhr va shtamplarni tayyorlash bo'yicha minimal talablar yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi hamda yagona nor-**

mativ huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinmaganligidir.

Mazkur yo‘nalishdagi kam sonli normativ-huquqiy hujjatlar sifatida O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirining 2018-yil 17-may dagi “Muhrlar va shtamplarni tayyorlash, saqlash va ulardan foydalanish tartibi to‘g‘risida nizomni tasdiqlash haqida”gi buyrug‘i, shuningdek, unga o‘zgartirish va qo‘shimchalarni o‘z kuchini yo‘qotgan deb topish to‘g‘risidagi 137-son va Adliya vazirining 2020-yil 28-fevraldagi “Xususiy amaliyot bilan shug‘ullanuvchi notarius muhrining yagona namunasini tasdiqlash haqida”gi 55-mx-son buyruqlarini keltirib o‘tish mumkin.

Ushbu normativ-huquqiy hujjatlarning tahlil shuni ko‘rsatmoqdaki, mazkur hujjatlarda muhr va shtamplarni tayyorlash jarayonida aks etishi lozim bo‘lgan va kelgusida identifikatsiya qilish imkonini beruvchi belgilarning joylashuvi bo‘yicha talablar yetarlicha yoritilmagan.

Hujjatlar, shtamplar, muhrlar, blankalar tayyorlash, ularni qalbakilashtirish, sotish yoki ulardan foydalanish O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 228-moddasiga ko‘ra soxtalashtiruvchining o‘zi yoki boshqa shaxs foydalanishi maqsadida muayyan huquq beradigan yoki muayyan majburiyatdan ozod etadigan rasmiy hujjatlar tayyorlashi yoki rasmiy hujjatlarni qalbakilashtirishi yoxud

bunday hujjatlarni sotishi, shunday maqsadlarda korxonalar, muassasa yoki tashkilotning qalbaki shtamplari, muhrlari, blankalarini tayyorlash yoxud sotish – bazaviy hisoblash miqdorining ellik baravaridan yuz baravarigacha miqdorda jarima yoki uch yuz oltmish soatgacha majburiy jamoat ishlari yoxud uch yilgacha axloq tuzatish ishlari bilan jazolanadi.

O‘sha harakatlar:

- a) takroran yoki xavfli retsivist tomonidan;
- b) bir guruh shaxslar tomonidan oldindan til birlashtirib sodir etilgan bo‘lsa, – ikki yildan uch yilgacha axloq tuzatish ishlari yoki uch yildan besh yilgacha ozodlikni cheklash yoki uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Hujjatning qalbaki ekanligini bila turib, undan foydalanish – bazaviy hisoblash miqdorining yigirma besh baravaridan ellik baravarigacha miqdorda jarima yoki uch yuz soatgacha majburiy jamoat ishlari yoki ikki yilgacha axloq tuzatish ishlari yoxud ikki yilgacha ozodlikni cheklash yoki ikki yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanishi belgilangan.

Hozirgi kunda muhr va shtamplarni tayyorlashga ixtisoslashgan korxonalar va firmalarning soni 100 dan ortiq. Muhr va shtamplarni tayyorlash bo‘yicha yangi zamonaviy texnologiyalar, jumladan: fotopolimerli texnologiya, muhr (shtamp) matritsasini frezer-

lash yordamida tayyorlash, rezinani lazer yordamida gravirovka qilish va boshqa metodlar juda keng tarqalgan. Unchalik murakkab bo'lmagan va topilishi oson bo'lgan turli jihozlar yordamida muhr (shtamp)larning aksini qisqa muddatlarda sifatli qalbakilashtirish osonlashgan. Zamonaviy texnologiyalar bir muhr (shtamp) aksidan juda ko'plab miqdorda nusxalar olish imkoniyatini beradi.

Buning natijasida, hujjatlarning texnik-kriminalistik ekspertizasi bo'yicha mutaxassis-ekspertlar muayyan qiyinchiliklarga duch kelishmoqda. Hozir muhr va shtamlarni tayyorlash bo'yicha yangi texnologiyalar bo'yicha ma'lumotlar kam, bu kabi muhr (shtamp)larni tayyorlash usullarini aniqlash bo'yicha metodikalar unchalik keng yoritilmagan va natijada ekspertlarda identifikatsion vazifalarni bajarishda muhr (shtamp)lar aksida ifodalangan belgilarni baholashda muammolar kelib chiqmoqda.

Ma'lumot tariqasida Polsha, Xorvatiya, Rossiya va Qozog'iston Respublikasida muhrlar va shtamlarni tayyorlash, saqlash va ulardan foydalanish bo'yicha alohida normativ hujjatlar hamda davlat standartlari mavjud.

Muhrlar va shtamlarni tayyorlash, saqlash va ulardan foydalanish tartibi bo'yicha **bir qator muammolar mavjud bo'lib, ular quyidagilar:**

birinchidan, bugungi kunda muhrlar va shtamlarni tayyorlash, saqlash, yo'q qilish va ulardagi himoya vositalarini o'z ichiga olgan yagona normativ huquqiy hujjatlar bazasining mavjud emasligi;

ikkinchidan, muhrlar va shtamlarni tayyorlashga ruxsat beruvchi yagona vakolatli organning mavjud emasligi va ushbu faoliyat turi ruxsat berilgan tashkilotlarning yagona milliy elektron bazasi (rejestri) yo'qligi;

uchinchidan, tayyorlangan muhrlar va shtamlarning yagona elektron bazasi (rejestri) hamda arxivi mavjud emasligi;

to'rtinchidan, O'zbekiston Respublikasi Davlat gerbi tasviri tushirilgan muhrlarni tayyorlash, ulardan foydalanish, ularni saqlash va yo'q qilish tartibi, shakli, o'lchami va texnik talablarini o'z ichiga olgan yagona milliy standartning yo'qligi;

beshinchidan, tadbirkorlik sub-

yektlariga mo'ljallangan muhrlar va shtamlarni tayyorlash bo'yicha minimal talablar, saqlash va ulardan foydalanish tartibi belgilanmaganligi.

Ushbu sohada xorijiy davlatlar tajribasi

Rossiya Federatsiyasida GOST R 51511-2001 "Rossiya Federatsiyasi Davlat gerbining tasviri tushgan muhrlar. Shakli, o'lchamlari va texnik talablari" (Rossiya Davlat standartining 2001-yil 25-dekabrda № 573 qarori bilan tasdiqlangan). Ushbu standartda muhr va shtamp tushunchalari, umumiy texnik talablar, ishlab chiqarishda ishlatiladigan xomashyo, materiallar, sotib olingan mahsulotlar uchun texnik talablar hamda muhr va shtamlar himoya qilish uchun texnik talablar belgilangan.

Qozog'iston Respublikasida RK ST 1430-2005 "Qozog'iston Respublikasi Davlat gerbi tasviri tushirilgan muhrlar" texnik talablari bilan tartibga solingan. Ushbu standart davlat organlarining Qozog'iston Respublikasi Davlat gerbi tasviri tushirilgan muhr va Qozog'iston Respublikasi Davlat gerbi tasviri tushirilgan klishe ishlab chiqarish shakli, o'lchamlari va texnik talablari belgilangan.

Ushbu standartga muvofiq mulkchilik shaklidan qat'i nazar, Qozog'iston Respublikasining barcha davlat tashkilotlari va boshqa idoralari, notariuslar va rasmiy muhrlar va shtamlar tayyorlash sohasidagi faoliyatni amalga oshirishga ruxsat berilgan boshqa tashkilotlarga nisbatan qo'llaniladi.

Xorvatiya Respublikasida 1995-yil 12-may kuni qabul qilingan “Xorvatiya Respublikasi gerbi tushirilgan muhr va muhr haqida”gi qonuni bilan tartibga solingan. Ushbu qonunning 5-moddasiga ko‘ra Xorvatiya Respublikasi gerbi tushirilgan muhr va shtamplar faqat ruxsatnomasi mavjud bo‘lgan vakolatli hunarmand va savdo shirkati tomonidan amalga oshirilishi mumkin.

Ushbu qonunga muvofiq ruxsatnoma berish to‘g‘risidagi qaror Ichki ishlar vazirligi tomonidan berilishi belgilangan.

Shuningdek, Ichki ishlar vazirligi ushbu Qonunga muvofiq hunarmand va savdo shirkatiga ruxsatnomani berish to‘g‘risidagi so‘rovni rad etishi sabablari ko‘rsatilgan. Xususan:

1. Muhrlar va tovar belgilarini ishlab chiqarish bo‘yicha vakolatli organda ro‘yxatdan o‘tma-gan bo‘lsa.

2. Yaratilgan muhrlar, tovar belgilari va matritsalarining saqlanishi uchun shart-sharoitlarga ega bo‘lmasa.

3. Muhrlar va shtamplarni yasash bilan shug‘ullanuvchi shaxs (tadbirkorlik subyekti) oldin jinoyat sodir etganligi yoki jinoyat sodir etganligi uchun sudlanganlik hukmining huquqiy oqibatlarini davom etayotgan bo‘lsa.

Mamlakatimizda yuridik sohada faoliyat yurituvchi olimlarning bu boradagi fikrlari.

O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar Akademiyasi kriminalistik ekspertizalar kafedrasi boshlig‘i, yuridik fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), podpolkovnik A. Xusanov fikriga ko‘ra, Xorijiy mamlakatlarning hujjatlaridagi muhr izlarining zamonaviy himoyalovchi belgilarini tadqiqot qilish, ular qalbakisidan farqlash uchun sud-ekspertlik faoliyatida tadqiqotlarning ushbu turi buyicha usul va metodlarini qo‘llash va huquqni muhofaza qiluvchi organlarga xorijiy mamlakatlarning hujjatlari bilan bog‘liq ishlarni tergov qilish va sudda ko‘rib chiqishga amaliy yordam ko‘rsatadi. Zamonaviy muhrlar va shtamplar hamda ularning izlarini tadqiqot qilish metodikasi O‘zbekistonda ekspertiza o‘tkazish muassasalarida yetarli darajada mavjud emas va qo‘llanilmaydi. Ekspertlarning

amaldagi uslubiyotlari faqatgina an‘anaviy muhr va shtamplar hamda ularning izlari tadqiqotlari bo‘yicha, zamonaviy muhr va shtamplar va ularning izlarini tadqiqot qilish haqida esa faqatgina umumiy ma‘lumotga egadirlar. Shu sababli faqat an‘anaviy muhr va shtamplar emas, balki ularning zamonaviy boshqa turlari keng qo‘llaniladigan, boshqa davlatlar misolida ko‘rib chiqib ularni tadqiqot qilish amaliyotini o‘rganish lozimligini ko‘rsatib o‘tgan.

Yuqorida qayd etib o‘tilgan holatlardan kelib chiqib, ushbu **yo‘nalish bo‘yicha quyidagi takliflar ko‘rsatib o‘tiladi:**

1. Muhrlar va shtamplarni tayyorlash, saqlash, yo‘q qilish va himoya vositalarini o‘z ichiga olgan yagona normativ huquqiy hujjat loyihagini ishlab chiqish.

2. Muhrlar va shtamplarni tayyorlashga ruxsat beruvchi yagona vakolatli organni belgilash va ruxsat berilgan tashkilotlarning yagona milliy elektron bazasi (reyestri)ni yo‘lga qo‘yish.

3. Tayyorlangan muhrlar va shtamplarning yagona elektron bazasi (reyestri) hamda arxivini joriy etish.

4. O‘zbekiston Respublikasi Davlat gerbi tasviri tushirilgan muhrlarni tayyorlash, ulardan foydalanish, ularni saqlash va yo‘q qilish tartibi, shakli, o‘lchami va texnik talablarini o‘z ichiga olgan yagona milliy standartlarni ishlab chiqish.

5. Tadbirkorlik subyektlariga mo‘ljallangan muhrlar va shtamplarni tayyorlash bo‘yicha minimal talablarni, saqlash va ulardan foydalanish tartibini belgilash.

6. Vakolatli organ tomonidan muhr va shtamplarni tayyorlashga beriladigan ruxsatnomani berish yoki uni berishni rad etish mexanizmlarini ishlab chiqish.

7. Vakolatli organ tomonidan muhr va shtamplarni ishlab chiqarish uchun xarid qilingan uskunalarni ro‘yxatdan o‘tkazish.

8. Muhr va shtamplarni tayyorlovchi yuridik shaxs o‘z faoliyatini tugatganligi haqida ruxsatnomani beruvchi vakolatli organga xabar berish mexanizmini ishlab chiqish.

ADABIYOTLAR

1. Сосенушкина, М.Н. Установление времени нанесения оттисков удостоверительных печатных форм, изготовленных по новым технологиям: Материалы всероссийской межведомственной научно-практической конференции / М.Н. Сосенушкина. - Саратов, 2008 г.

2. Ляпичева, В. Е. Техничко-криминалистическая экспертиза документов: учебник / В.Е. Ляпичева, Н.Н. Шведова. - Волгоград: ВА МВД России, 2005 г.

3. ГОСТ Р 51511-2001. Государственный стандарт Российской Федерации. Печати с воспроизведением Государственного герба Российской Федерации. Форма, размеры и технические требования (утв. Постановлением Госстандарта России от 25.12.2001 N 573-ст) (ред. от 04.03.2004) <https://legalacts.ru/doc/gost-r-51511-2001-gosudarstvennyi-standart-rossiiskoi-federatsii/>

4. СТ РК 1430-2005 «Печати с воспроизведением государственного герба Республики Казахстан. Технические требования» https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30193269[HYPERLINK «https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30193269&pos=1;-16»&HYPERLINK «https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30193269&pos=1;-16»pos=1;-16#pos=1;-16](https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30193269&pos=1;-16)